

Ks. ZBIGNIEW WIT

ROZWÓJ RYTU SAKRAMENTU BIERZMOWANIA W KOŚCIELE ZACHODNIM DO 1596 R.

Polska w X w. przyjmuje chrześcijaństwo w obrządku łacińskim, a z nim także wszystkie ryty sakramentów, prawdopodobnie z księgami przywiezionymi przez misjonarzy.

Niniejszy artykuł ma ukazać przemiany jakie zachodziły w rycie sakramentu bierzmowania w Kościele Zachodnim, aż do jego stabilizacji w okresie reformy trydenckiej.

W rozwoju rytu bierzmowania na Zachodzie da się rozróżnić trzy etapy; okres rytu ściśle związany ze chrztem, następnie okres kształtowania się rytu od najpierwszych sakramentarzy do Pontyfikatu Duranda aż po całkowitą unifikację rytu w Kościele Zachodnim przez Klemensa VIII.

1. Udzielanie wraz z sakramentem chrztu

Dzieje Apostolskie w rozdziale VIII czynią wzmiankę o chrzcie udzielanym przez diakona Filipa wiernym w Samarii. Apostołowie wysyłają więc Piotra i Jana, aby nowoochrzczonym udzielili Ducha Świętego (Dz Ap 8, 12). Opisy te przyjmuje się powszechnie jako pierwsze świadectwa sprawowania sakramentu bierzmowania. Z Dziejów Apostolskich wynika, że w Kościele pierwotnym udzielano bierzmowania przez „modlitwę” i „włożenie rąk”. Dlatego właśnie nazywano początkowo ten sakrament „włożeniem rąk i darem Ducha Świętego”¹.

a. Pierwsze wieki zaliczały ten sakrament do inicjacji chrześcijańskiej i udzielały go łącznie z sakramentem chrztu. Tertulian (+220) pisze, że

¹ Dokładne określenia sakramentu bierzmowania podaje B. Botte, *Le vocabulaire ancien de la confirmation*. La Maison Dieu 54 (1958) 5—22.

zaraz po chrzcie („dehinc”) udzielano neofitom Ducha Świętego przez włożenie rąk i modlitwę o Ducha Świętego². Tertulian używa wprawdzie liczby pojedynczej „manus imponitur” i „manus impositione”³, ale wydaje się, że chodzi o analogiczną czynność, jak w *Dziejach Apostolskich*.

Sw. Cyprian (+ 258) nawiązuje do wydarzeń w Samarii i mówi, że to samo jest udzielane i u nas, bo kto został ochrzczony, przedstawiany jest biskupowi, a ten udziela mu Ducha Świętego przez modlitwę i włożenie rąk, a całość zamyka znakiem krzyża⁴. Tenże Cyprian z naciskiem mówi, że jest to czynność różna od chrztu i aby otrzymać Ducha Świętego przez włożenie rąk, najpierw trzeba być ochrzczonym⁵.

Hipolit (+ 235) w *Traditio Apostolorum* podaje nam dokładny ryt, wymienia trzy znane elementy i dodaje, że biskup używa oleju znacząc czoło bierzmowanego, a na koniec udziela każdemu pocałunku⁶. Arabskie Kanony Hipolita, które powstały w IV w. i są odbiciem praktyki ówczesnego Kościoła afrykańskiego, wprowadzają wyraźne rozróżnienie między namaszczeniem kapłana, który zaraz po chrzcie używając oleju, znaczy krzyżem czoło, usta i piersi, a potem namaszcza całe ciało, głowę i twarz. Biskup zaś osobno namaszcza czoło i każdemu osobiście udziela pocałunku pokoju⁷. Ryt tak dalece jest złączony z chrztem, że bierzmowanych okreś-

² „Dehinc manus imponitur, per benedictionem advocans et invitans Spiritum Sanctum. (...) Tunc ille sanctissimus Spiritus super emundata et benedicta corpora libens a Patre descendit”. Tertulian, *De baptismo* 8, PL I 1207.

³ „Caro manus impositione adumbratur, ut et anima Spiritus illuminetur”. Tertulian, *De resurrerctione carnis* 8. PL II 806.

⁴ „Quod nunc quoque apud nos geritur ut qui in ecclesia baptisatur, praepositis ecclesiae afferantur et per nostram orationem ac manus impositione Spiritus Sanctum consequantur et signaculo dominico consummentur”. Cyprian, *De baptismo* 9, PL III 1115.

⁵ „Porro autem non per manus impositionem quis nascitur quando accipit Spiritum sanctum, sed in Ecclesia baptismo, ut Spiritum Sanctum jam natus accipiat, sicut in primo homine Adam factum est (...) Nec enim potest accipi Spiritus, nisi prius fuerit qui accipiat”. Cyprian, *Epistola* 74, PL III 1132.

Oraz, „Ungi quoque necesse est eum qui baptisatus sit, ut accepto Chrismate, id est Unctione, esse unctus Dei et habere in se gratiam Christi possit”. *Epistola* 70, PL III 1040.

⁶ „Episcopus Vero manus illis imponens invocet dicens: „Domine deus, qui dignos fecisti eos remissionem mereri peccatorum per lavacrum regenerationis spiritus sancti inmitte in eos tuam gratiam, ut tibi serviant secundum voluntatem tuam; quoniam tibi est gloria, patri et filio cum spiritu sancto, in sancta ecclesia et nunc et in saecula saeculorum. Amen”. Postea oleum sanctificationis infundens de manu et inponens in capite dicat: „Ungeo te sancto oleo in domino patre omnipotente et Christo Jesu et spiritu sancto”. Et consignans in frontem offerat osculum et dicat: „Dominus tecum”. Et ille, qui signatus est, dicat: „Et cum spiritu tuo”. Hipolit, *Traditio Apostolorum*; Cyt. za: W. Schenk, *Liturgia Sakramentów Świętych*, Cz. I, Lublin 1962, s. 66.

⁷ „Ubi ex aqua ascendit, sacerdos oleo gratiarum actionis, quod tenet, signat frontem et os et pectus eius signo crucis, ungitque totum corpus eius et caput et faciem eius dicens: Ego te ungo in nomine patris et filii et spiritus sancti”. Deinde panno eo abstergit caute et vestibibus indutum in ecclesia inducit. Ibi episcopus manum suam imponens omnibus, qui baptisati sunt, his orat: Benedicimus tibi, omnipotens Deus, quia hos dignos reddidisti, qui iterum nascerentur quibusque spiritum tuum sactum effundendo communicares, ut iam sint corpori ecclesiae nun-

ła stale wyrażeniem „baptizati”. Hipolit wskazuje, że wejście cielesne do Kościoła domaga się wejścia duchowego, weryfikowanego przez życie tego, który otrzymuje namaszczeniem w sakramencie bierzmowania.

b. Gdy po edykcji mediolańskim rozpoczęła się ekspansja chrześcijaństwa, w Kościele przyjęły się dwie tradycje: wschodnia, która podkreśla jedność chrztu i bierzmowania, dlatego udziela się tych sakramentów łącznie, bez względu na to czy szafarzem jest biskup, czy zwykły kapłan. Tradycja ta zachowała się w Kościele Wschodnim po dzień dzisiejszy i jeśli kapłan chrzci, udziela także sakramentu bierzmowania.

Zachód natomiast opierając się na przekazie Dziejów Apostolskich, zachował własną tradycję, podkreśla, że szafarzami sakramentu bierzmowania są Apostołowie i biskupi jako następcy Apostołów, dlatego w Kościele Zachodnim przyjął się zwyczaj, że namaszczenia, które następowało po chrzcie, udzielał tylko biskup. Nowo ochrzczeni mieli więc obowiązek zgłosić się do miasta biskupiego, by z rąk biskupa otrzymać Ducha Świętego, albo też biskup wyjeżdżał na wieś, co potwierdza św. Hieronim⁸.

Te dwie tradycje przenikają się wzajemnie. Papieże i Ojcowie Kościoła Zachodniego bronią nie tylko poszczególnych elementów tego sakramentu, ale podkreślają często wyłączność biskupa jako szafarza sakramentu bierzmowania.

Świadectwem wpływów Kościoła Wschodniego odnośnie osoby szafarza jest list Papieża Innocentego I (+ 417) do Decenjusza biskupa Gubio, który pisze, że kapłanom nie wolno bierzmować dzieci i namaszczać ich czoła, gdyż jest to wyłączne prawo biskupów, mogą jednak namaszczać inne części ciała, ale olejem poświęconym przez biskupa⁹.

Św. Augustyn (+ 430) występuje przeciw szerzącemu się w Afryce pogładowi o łączności chrztu z bierzmowaniem, dlatego podkreśla, że bierzmowanie jest odrębnym sakramentem¹⁰.

quam separandi operibus alienis. Da potius, quibus iam dedisti remissionem peccatorum, etiam arrhabonem regni tui per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem tibi cum ipso et cum spiritu sancto gloria in saecula saeculorum. Amen. Deinde signat frontes eorum signo charitatis osculaturque eos dicens: „Dominum vobiscum” Baptizati respondent: „Et cum spiritu tuo: „Sic in singulis, qui baptizati sunt, facit”. Hipolit, Arab. Canones Hippolyti; Cyt. za F. J. Dölger, Das Sakrament der Firmung, Wiedeń 1960, s. 81—82.

⁸ Non quidem abnuo hanc esse Ecclesiarum consuetudinem, ut ad eos qui longe a majoribus urbibus per presbyteros et diaconos baptizati sunt, episcopus ad invocationem sancti Spiritus manum impositionem excurrat. Hieronim, Dialogus contra Luciferianos, PL XXIII 164.

⁹ „Jasną jest rzeczą, że gdy chodzi o bierzmowanie dzieci, nie wolno tego czynić nikomu poza biskupem. (...) To arcykapłaństwo posiadają sami biskupi, by albo utwierdzać bierzmowaniem, albo przekazywać Ducha Świętego. Kapłanom zaś, którzy chrzczą czy to w obecności biskupa, czy też pod jego nieobecność, wolno ochrzczonego namaszczać krzyżem, lecz takim, które zostało poświęcone przez biskupa. Nie wolno im jednak tymże krzyżem zaznaczyć czoła, jak przy bierzmowaniu, co przysługuje biskupom, kiedy przekazują Ducha Świętego”. Breviarium fidei VII 261, Poznań 1964, s. 457.

Św. Izydor z Sewilli (+ 636) wskazuje na dwie tradycje i podkreśla, że sakrament, w którym otrzymujemy Ducha Świętego, Wschód nazywa „chrisma”, a Zachód „unctio”, udzielany jest podobnie jak w Dziejach Apostolskich przez włożenie rąk ¹¹.

W Galii w VIII w. znajdujemy wpływy greckie odnośnie osoby szafarza, bo Beda Venerabilis (+ 735) mówi, że włożenie rąk, które powszechnie „vulgo” nazywa się „confirmatio” dokonuje tylko biskup ¹².

Problem szafarza i namaszczenia był jeszcze aktualny w IX w. na co wskazują: Teodulf z Orleanu (+ 821), który mówi, że namaszczenie sprawowane w bierzmowaniu czyni biskup olejem Krzyżma na czole ¹³ i Rabanus Maurus (+ 858), który podkreśla, że przywilejem biskupa jest wkładanie rąk i znaczenie Krzyżmem ochrzczonych ¹⁴.

Kościół udzielał nowonawróconym chrztu przez Apostołów i diakonów, ale tylko Apostołowie wkładali ręce na nowo ochrzczonych udzielając im Ducha Świętego w sakramencie bierzmowania. W II i III w. chrzest i bierzmowanie są ze sobą ściśle związane i razem z Eucharystią tworzą sakrament inicjacji chrześcijańskiej. Od IV w. zauważamy w Kościele dwie praktyki: Wschód podkreśla jedność sakramentów i dlatego udziela chrzest łącznie z bierzmowaniem, co zachowało się po dzień dzisiejszy; Zachód natomiast podkreśla osobę szafarza tego sakramentu — sprawują go Apostołowie, a po nich przejmują tę władzę biskupi jako ich następcy. Wystąpienia pisarzy zachodnich podkreślają często ten właśnie moment.

2. Ryt samodzielny i jego przemiany od Gelazjanum (VIII w.) do Pontyfikału Duranda (+ 1296)

a. Po cytowanych już przekazach Hipolita pełniejszy i bardziej już uformowany ryt bierzmowania znajdujemy w Sakramentarzu Gelazjańskim (VIII w.).

¹⁰ „Hoc est chrisma, oleum etenim ignis nostri Spiritus Sancti est sacramentum”. Sermo 277, PL XXXVIII 1100.

¹¹ „Chrisma graece, latine unctio nominatur, ex cuius nomine et Christus dicitur et homo post lavacrum sanctificatur, nam sicut in baptismo remissio peccatorum datur, ita per unctionem sanctificatio Spiritus adhibetur”. Etym. 6, PL LXXXII 256.

„Post baptismum per episcopum datur Spiritus sanctus cum manu impositione; hoc in Actibus Apostolorum fecisse meminimus apostolos”. De offic. eccl. 1, PL LXXXII 883.

¹² „Sciendum autem quod illa unctio quae fit per manus impositionem ab episcopis, quasi alia a duabus praedictis, et vulgo confirmatio dicitur, eadem est cum secunda, propter arrogantiam tamen non concessa est singulis sacerdotibus sicut et multa alia”. Comment. in Psal. 26, PL XCIII 614.

¹³ „Post haec confirmet eum episcopum im fronte de chrismate; ideoque manus impositio fit, ut per benedictionem advocatus invitetur Spiritus super eos descendat juxta exemplum apostolorum”. Epist. De baptismo, PL CV 790.

¹⁴ „Bene quidem baptismo continuatu chrismatis unctio, quia Spiritus Sanctus qui per illud chrisma sue virtutis admixtione sanctificat credentes. Potestas et privilegium apud solum episcopum constat, quod sacrum chrisma consignet”. De tinctione baptismi et unctione chrismatis 1, PL CVII 313.

Ryt ten umieszczony jest w obrzędach Wielkiej Soboty. Po poświęceniu wody chrzcielnej udzielano katechumenom sakramentu chrztu, a następnie kapłan znaczył głowę „in cerebro” Krzyżmem św. odmawiając następującą modlitwę:¹⁵

„Deus omnipotens, pater domini Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et spiritu sancto quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te liniat chrismate salutis in Christo Jesu domino nostro in uitam aeternam. Respondet Amen.”

Dopiero po tym namaszczeniu następował właściwy obrzęd sakramentu bierzmowania, którego udzielał biskup przez włożenie rąk odmawiając modlitwę w której prosił o dary Ducha Świętego¹⁶:

„Deus omnipotens, Pater domini nostri Jesu Christi, qui regenerasti famulos tuos ex aqua et Spiritu sancto quique dedisti eis remissionem omnium peccatorum: tu Domine, immite in eos Spiritum sanctum tuum paraclytum et da eis spiritum sapientiae et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis, adimple eos spiritum timoris dei: in nomine domini Jesu Christi, cum quo uiuis et regnas Deus semper cum Spiritu sancto per omnia saecula saeculorum. Amen”.

Następnie biskup znaczył czoła wszystkich przyjmujących św. Krzyżmem i udzielał im pocałunku pokoju¹⁷.

„Signum Christi in uitam aeternam. Respondet: Amen”.

„Pax tecum. Respondet: Et cum spiritu tuo”.

Tenże Sakramentarz Gelazjański w obrzędzie Wigilii Zesłania Ducha Świętego posiada także ryt sakramentu bierzmowania chorych z tą jednak różnicą, że po chrzcie odprawiana jest albo msza św., w której udziela się przystępującym Komunii św., albo tylko Komunia św., i dopiero później następował obrzęd bierzmowania. Sam ryt odbywał się tak, jak w Wielką Sobotę. Różnił się tym, że modlitwę o Ducha Św. podaje w liczbie pojedynczej i samo zakończenie uległo zmianie:

„Deus omnipotens, Pater domini nostri Jesu Christi, qui regenerasti famulum tuum (...) adimple eum spiritus timoris dei et domini nostri Jesu Christi; et iube eum consignari signum crucis in uitam aeternam: per eundem dominum nostrum Jesu Christum, cum quo uiuis et regnas in unitate Spiritus sancti”¹⁸.

Ryt powyższy podaje już modlitwę, w której wymienia szczegółowo siedem darów Ducha Św., podaje formułę odrębną przy znaczeniu krzyżem,

¹⁵ „Postea cum ascenderit a fonte infans, signatur a praesbitero in cerebro de chrismate his uerbis”. L.C. Mohlberg, *Liber Sacramentorum Romanae Aecclesiae Ordinis Anni Circuli (Sacramentarium Gelasianum)*. Roma 1960, s. 74.

¹⁶ „Deinde ab episcopo datur eis spiritum septiformis Ad consignandum inponit eis manum in his uerbis”. Tamże, s. 74.

¹⁷ „Postea signat eos in fronte de chrismate dicens”. Tamże, s. 74.

¹⁸ Tamże, s. 96.

rozdzielił namaszczenie „in cerebro”, którego dokonuje kapłan, od namaszczenia „in fronte” dokonywanego przez biskupa; całość obrzędu kończy się pocałunkiem pokoju. Obrzęd ten jest krótki, zwarty i prosty. Wydaje się, że jest to wynikiem umieszczenia go wśród innych bardziej rozbudowanych.

b. Liber Sacramentorum Sancti Gregorii Magni posiada także ryt tego sakramentu umieszczony łącznie z ceremoniami chrztu.

Po namaszczeniu kapłańskim biskup udaje się do kaplicy „in sacrarium” gdzie udziela dzieciom bierzmowania. Sakramentarz podaje następujące rubryki: że dzieciom nie zabrania się, jeśli to jest konieczne, spożycia mleka przed Komunią św. Na sam obrzęd stają w ustalonym porządku, zgodnie z tym jak zostały zapisane. Dzieci są podawane przez swoich opiekunów. Dojrzałym zaś stawiali prawą nogę na prawej nodze opiekuna. Papież podchodzi do dzieci, wyciąga nad ich głowami rękę i odmawia modlitwę¹⁹.

„Omnipotens sempiternus Deus, qui regenerare dignatus es hos famulos tuos ex aqua et Spiritu sancto, quique dedisti eis remissionem omnium peccatorum, emitte in eos septiformum Spiritum tuum sanctum paraclitum de coelis, Spiritum sapientiae et intellectus, Spiritum consilii et fortitudinis, Spiritum scientiae et pietatis: adimple eos Spiritum timoris tui, et consigna eos signo crucis in vitam propitiatus aeternam. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem Spiritus sancti. Per.

Po modlitwie diakoni wymieniają imiona bierzmowanych, a papież każdemu osobno czyni na czole znak krzyża Krzyżem św.²⁰ podanym mu przez archidiacona. Trudno powiedzieć czy imiona, które wymieniają diakoni, są nowymi imionami bierzmowania, wydaje się, że chodzi tutaj raczej o imiona chrztu, gdyż dopiero co ten sakrament otrzymali.

c. W IX w. pojawia się nowa księga liturgiczna: pontyfikał, czyli księga ceremonii biskupich. Jest to początkowo kompilacja różnych „Ordines” o bardzo zróżnicowanej treści. Zbiór ten nada jednak określony kierunek rozwojowi tej księgi²¹. Nasz pontyfikał zawiera bardzo zróżnic-

¹⁹ „Pontifex vero redit in sacrarium expectans, ut cum fuerunt infantes, confirmet eos. Qui etiam non prohibentur lactari ante sacram communionem, si necesse fuit. Induti vero ordinantur per ordinem sicut scripti sunt. Et infantes quidem in brachiis dextris tenentur; majores vero pedem ponunt super pedem patrini sui. Deinde schola jussa facit litaniam quinam in fontes pontifex vero veniens ad infantes, tenente archidiacono chrisma, involutis scapulis, et brachiis ex panno lineo, et levata manu sua super capita omnium”. Sacramentarium Gregorianum, PL LXXVIII 90.

²⁰ Et interrogantibus diaconibus nomina singulorum, pontifex, tincto pollice in chrismate, facit crucem in fronte unius, similiter per omnes singillatim. Sacramentarium Gregorianum, PL LXXVII 90.

²¹ Au X siècle un ouvrage considérable, où sont amalgamés les matériaux les plus divers, Par ses traits essentiels, cet ouvrage, est un pontifical, c'est-à-dire le livre de cérémonies épiscopales. (...) De la sorte la double descendance des anciens

waną liturgię, jest ona pomieszczeniem liturgii rzymskiej z tradycjami gallicko-francuskimi²².

Pontyfikał ten nazywa się *Pontificale Romano-Germanicum* i zawiera ryt nakramentu bierzmowania w rozbudowanej formie. Papież udzielając sakramentu bierzmowania wkłada najpierw na głowę każdego przyjmującego swoje ręce, a następnie modli się o dary Ducha Świętego. Rubryki nie wspominają już o możliwości spożywania mleka przez dzieci²³.

„Omnipotens sempiternus Deus, qui regenerare dignatus es hos famulos et famulas tuas ex aqua et spiritu sancto, quique dedisti eis remissionem omnium peccatorum, emitte in eos septiformem Spiritum sanctum paraclitum de coelis. Amen. Spiritum sapientiae et intellectus. Amen. Spiritum consilii et fortitudinis. Amen. Spiritum scientiae et pietatis. Amen. Adimple eas Spiritum timoris tui. Amen: et consigna eos signo crucis Christi, in vitam propitiatus aeternam. Per. Amen”.

Teraz diakon wzywa imiona poszczególnych kandydatów, a papież znaczy im czoła Krzyżem mówiąc²⁴:

„Confirmo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Resp.: Amen.

Pax tecum. Resp.: Et cum spiritu tuo”.

Po zakończeniu obrzędu namaszczenia papież odmawia:

„Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum. Benedicat vobis Dominus ex Sion, ut videatis bona Hierusalem omnibus diebus vitae vestrae.

Custodiat vos Dominus in timore suo sanctissimo, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Res.: Amen.

Pax vobis. Resp.: Et cum spiritu tuo”.

Następuje modlitwa po bierzmowaniu (*Oratio post Confirmationem*):

Deus qui Apostolis tuis sanctum dedisti spiritum et per eos eorumque successores caeteris fidelibus tradendum esse voluisti, respice propi-

recueils d'ordines aboutit á un meme confluent et contribue chacune pour sa part, á l'élaboration du livre nouveau destine lui-meme á étre l'origine d'une lignée qui se continuera directement jusqu'a notre Pontificale romanum actuel”. M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut Moyen — Age*, Louvain 1931. T. I. s. 494—495.

²³ „A le prendre dans son ensemble, notre pontifical condense l'essentiel de la liturgie hybride qu'on aimait, au nord des Alpes, sements, inaugurés depuis de deus siècles entre la liturgie importée de Rome et les vigoureuses traditions gallofranque”. Tamże, s. 496.

²³ „Pontifex vero veniens ad infantes, tenete Archidiacono chrisma, involutis scapulis et brachiis ex panno lineo, elevata et imposita manu super capita omnium, det orationem super eos cum invocatione septiformis gratiae Spiritus sancti”. Cyt. za Schmidt H., *Introductio in liturgiam occidentalem*, Roma 1959, s. 301—302.

²⁴ „Oratione completa, interrogantibus diaconibus nomina singulorum, Pontifex tincto pollice in chrismate, faciat crucem in frontibus singulorum, ita dicendo”. Tamże, s. 302.

tius ad humilitatis nostrae famulatum, et praesta, ut eorum corda, quorum frontes sacro chrismate delinivimus, et signo crucis designavimus, idem Spiritus sanctus adveniens, templum gloriae suae dignanter habitando perficiat. Per. in unitate eiusdem Spiritus sancti.

W przedstawionym obrzędzie możemy już dostrzec trzy etapy sakramentu bierzmowania, które odtąd będą występowały we wszystkich rytach.

- 1 — modlitwa wstępna o dary Ducha Świętego,
- 2 — samo znaczenie czoła znakiem krzyża i udzielanie pocałunku pokoju,
- 3 — wersety i modlitwy końcowe.

d. Pontyfikał Rzymski XII w. posiada też ryt sakramentu bierzmowania w rozbudowanej formie.

Po ceremonii chrztu, papież udawał się do specjalnej kaplicy „consignatorium”, gdzie udzielał sakramentu bierzmowania. Rubryki wstępne wspominają o tym, że dzieci mają być podawane, a dojrzałym stawiają swoją prawą nogę na nodze swego opiekuna²⁵, z czym spotkaliśmy się już w Liber sacramentorum Sancti Gregorii Magni.

Obrzęd rozpoczynał papież mówiąc:

„Spiritus sanctus super vos descendat et virtus altissimi sine peccato vos custodiat. Amen. Dominus vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo.

Omnipotens sempiternus Deus qui regenerare dignatus es hos famulos tuos et famulas ex aqua et Spiritu sancto, quique dedisti eis remissionem omnium peccatorum, emitte in eos septiformem spiritum tuum, sanctum de coelis. Resp.: Amen.

Spiritum sapientiae et intellectus. Resp.: Amen.

Spiritum consilii et fortitudinis. Resp.: Amen.

Spiritum scientiae et pietatis. Resp.: Amen.

Alimplete eos spiritum timoris tui et consigna eos signo crucis Christi in vitam propitiatus aeternam. Per. In unitate”.

Po tej modlitwie papież umoczywszy palec w Krzyżmie wymawia imię poszczególnego i naznacza znakiem krzyża czoło każdego mówiąc: ²⁶

„Signo te signo crucis, confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen. Pax tecum.

Resp.: Et cum spiritu tuo”.

²⁵ „Infantes quidem in brachiis dextris tenentur. Maiores vero pedem ponunt super pedem patrini sui. Quibus per ordinem dispositis ante pontificem, ipsae pontifex, imposita manu super capita singulorum, dat orationem super eos cum invocatione septiformis gratiae Spiritus sancti”. M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au Moyen-Age*, Roma 1959. I. 1. s. 247.

²⁶ „Tunc pontifex, intincto pollice in chrismate et interrogato uniuscuiusque nomine faciat crucem in frontibus singulorum sic dicens: Johannes, vel alio quovis invocans eos”. Tamże, s. 247.

Po dokonaniu tego obrzędu i namaszczeniu wszystkich, papież odmawiał modlitwy końcowe i udzielał błogosławieństwa ²⁷.

„Ecce sic benedicetur omnis homo, qui timet dominum. Benedicat vos Dominus ex Sion, ut videatis bona Jerusalem omnibus diebus vitae vestrae. Gloria Patri. Sicut erat.

Pax vobis. Resp.: Amen.

Deus qui Apostolis tuis (...) inhabitando perficiat. Qui cum Deo Patre et eodem Spiritu sancto vivis et regnas Deus. Per.

Benedicat vos Pater et Filius et Spiritus sanctus. Amen”.

Pontyfikał ten w uzupełnieniu ma również dopisany ryt sakramentu bierzmowania, jako obrzęd samodzielny i zatytułowany: „Incipit ordo ad consignandos pueros” ²⁸. Obrzęd ten opuszcza pierwszą modlitwę: „Spiritus sanctus (...) vos custodiat. Amen” i rozpoczyna od pozdrowienia kandydatów i modlitwy wstępnej „Dominus vobiscum. Res.: Et cum spiritu tuo. Omnipotens sempiternus Deus qui regenerare (...) propitiatus aeternam. Per”. Zmianie uległa forma sakramentu, która rozpoczyna się tutaj od słowa „Consigno te...” dalsza część bez zmian, a nie jak poprzednio od: „Signo te...”. Pozostałe modlitwy nie uległy zmianie.

Ryt sakramentu bierzmowania w Pontyfikale Rzymskim wprowadza nowe modlitwy, wstępną antyfonę z werselem, odrębną formułę sakramentalną i błogosławieństwo końcowe, opuszcza jednak: „Custodiatque vos”. Spotykamy się tu także z imieniem, które prawdopodobnie jest różnym od imienia chrztu, gdyż rubryka: *dicens Johannes, vel alio quovis nomine* nie wskazuje wyraźnie na imię chrzestne, i być może chodzi tu już o imię bierzmowania.

e. Pontificale Curiae Romanae z XIII w. ²⁹ posiada obrzęd identyczny, jak dodatek Pontyfikału z XII wieku. Jednak po dokładniejszej analizie dostrzegamy drobne różnice. Brzmienie modlitw jest w liczbie pojedynczej. Zmianie uległo dopiero pozdrowienie po namaszczeniu po „Ecce sic (...) vitae vestrae”, papież dodaje:

„Pax tecum. Resp.: Et cum spiritu tuo”.

Dalsza część nie uległa zmianie. Błogosławieństwo końcowe brzmi:

„Benedicat te omnipotens Deus, Pater et Filius et Spiritus sanctus. Amen”.

f. Pod koniec XIII w. nową redakcją pontyfikału przeprowadza Guilielmus Durandus (+ 1296), który redaguje swój pontyfikał w latach 1293—1295. Wywarł on obok Pontyfikału Kurii Rzymskiej, duży wpływ na późniejsze redakcje; służył jako wzór, był często przepisywany.

²⁷ „Consignatis omnibus, dicit hos versus: (...) Deinde faciat crucem super eos dicens”. Tamże, s. 247—248.

²⁸ Tamże, s. 288.

²⁹ M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au Moyen-Age (Le Pontifical de la Curie Romaine au XIII siecle)*. Roma 1959. T. 2. s. 452.

Pontyfikał ten dokonuje dalszej modyfikacji rytu sakramentu bierzmowania. Wprowadza dalsze rubryki porządkowe odnoszące się do szafarza i przyjmujących.

Sam obrzęd przedstawiał się następująco: biskup ubierał się w humerał, stulę, kapę białego koloru i mitrę. Tak ubrany pouczał kandydatów, a następnie obmywał rękę, a kandydaci klękali ze złożonymi rękami; biskup także składał ręce i rozpoczynał ceremonie mówiąc:³⁰

„Spiritus sanctus superveniat in vos et virtus altissimi custodiat vos a peccatis.

Res.: Amen”.

Następnie biskup mówił:

„Adiutorium nostrum in nomine domini.

Domine exaudi orationem meam.

Dominus vobiscum. Et cum”.

Dwa pierwsze wezwania pojawiają się po raz pierwszy. Po nich biskup wyciągał nad nimi rękę i odmawiał modlitwę o Dary Ducha Świętego:³¹

„Omnipotens sempiternus Deus, qui regenerare dignatus es hos famulos (...) propitiatus aeternam. Per.

Resp.: Amen”.

Biskup zasiadał na faldistorium w przygotowanym miejscu, a opiekunowie klęcząco przedstawiali kandydatów do bierzmowania, których biskup namaszczał na czole z równoczesnym wymawianiem imienia ³².

„Signo te signo crucis et confirmo te crismate salutis. In nomine + Patris, et + Filii et Spiritus + sancti, ut replearis eodem Spiritus sancto et habeas vitam aeternam.

Resp.: Amen”.

Po raz pierwszy spotykamy się ze zwyczajem, że biskup udzielając bierzmowanemu pocałunku pokoju uderza go w policzek: „Et deinde dat sibi leviter alapam super genam, dicens: Pax tecum”. Namaszczone czoło natomiast przewiązywano przepaską, którą bierzmowany miał nosić przez trzy dni, po tym zaś zgłaszał się do kapłana, który obmywał mu czoło,

³⁰ „Pontifex pueros in frontes crismale volens, paratus cum amictu, stola, pluviali albo coloris et mitra, premittit admonitionem prout dicitur in Titulo de visitandis parrochiis. Deinde loto prus et terso pollice dextre, manus, confirmandis genua flectentibus, iunctis ante pectus manibus, stans mitra deposita, iunctis similiter manibus ante pectus dicit”. M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au Moyen-Age* (Le Pontifical de Guillaume Durand). Roma 1959. T. 3. s. 333.

³¹ „et tunc, elevatis et super confirmandos extensis manibus dicit”. Tamże, s. 333.

³² „Tunc sedens super faldistorium coram altari vel alibi paratum, inquisito sigillatim nomine cuiuslibet consignandi sibi per patrinum vel matrinam flexis genibus presentati, et summitate pollicis dextre manus crismate intincta, pontifex facit crucem in fronte illius dicens: Johannes vel Maria vel quovis alio nomine”. Tamże, s. 334.

a przepaskę palił lub robiono z niej świece na ołtarz³³. W czasie gdy biskup umywał ręce śpiewano:

„Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis a templo sancto tuo quod es in Jerusalem. Gloria Patri. Sicut erat”.

Po tej antyfonie następowały wersety i modlitwa, które biskup odmawiał stojąc; na orację składał ręce, a bierzmowani klęczeli w czasie jej trwania.

„Ostende nobis.

Domine exaudi.

Dominus vobiscum.

Deus qui Apostolis tuis sanctum dedisti spiritum (...) perficiat. Qui cum.

Resp.: Amen”.

Błogosławieństwo końcowe składało się z dwóch części; z antyfony i samego błogosławieństwa, które odmawiał biskup³⁴.

„Ecce sic benedicetur homo qui timet dominum. Benedicat + vos Dominus ex Sion et videatis bona Jerusalem omnibus diebus vite vestre et habeatis vitam aeternam.

Resp.: Amen”.

Na zakończenie biskup zwracał się do bierzmowanych i ich opiekunów pouczając, że bierzmowani powinni przez trzy dni nosić przepaskę na czole; trzeciego dnia zaś kapłan obmywał ich czoła, a przepaskę należało spalić, lub przeznaczyć na świece ołtarzowe. Opiekunów zaś zobowiązywał do czuwania nad życiem moralnym swych podopiecznych, których mają nauczyć dobrych obyczajów i dobrych czynów, a także modlitw: Wierzę w Boga, Ojczy nasz, Zdrowaś Maryja, bo do tych czynności są zobowiązani na mocy spełnianej funkcji opiekunów w czasie bierzmania³⁵.

W wieku XII i XIII wprowadzono więc tylko drobne zmiany w modlitwach i wezwaniach, a pełną stabilizację osiągnęły w pontyfikacie G. Duranda; także w tym okresie zanikają dawne zwyczaje, jak udzielanie Komunii pod wieloma postaciami, a wprowadzono nowe: udzielanie poca-

³³ „Expedita itaque confirmatione, pontifex annuntiat confirmatis sive crismatis quod in honore sancte trinitatis triduo crismalia in frontibus portant et die tertia sacerdos lavabit eorum frontes et comburet crismalia super fontes, vel ex crismalibus fiant candelae ad usum altaris”. Tamże, s. 335.

³⁴ „Omnibus taliter consignatis, tergit sum mica panis vel pecia linea et lavat manus cum aqua pollice super aliquem calicem stagneum vel super aliquam pelvim et aqua lotionis cum pecia linea vel pane funditur in fontibus vel piscina. Et interim cantatur antifona”. „Deinde pontifex surgens, stans mitra deposita, dicit: (...) Oratio quam dicit iunctis pectus manibus et omnibus confirmatis devote genua flectentibus”. „Deinde dicit: (...) Et faciens signum crucis super eos dicit”. Tamże, s. 334.

³⁵ „Patrini vero seu matris annuntiet quod instruant et informet filios suos bonis moribus et operibus, quod fugiant mala et faciat bona et quod doceant eos Credo in Deum, Pater noster, Ave Maria, quoniam se obligaverunt prout hoc in nostris „Constitutionibus” plenius continetur”. Tamże, s. 335.

łunku pokoju przez uderzenie w policzek, przewiązywanie głowy przepaską, jako wyraz szacunku dla miejsc namaszczonych i być może nadanie nowego imienia. W tym okresie umacnia się także pozycja biskupa jako szafarza sakramentu bierzmowania.

3. Ryt bierzmowania ustalony przez G. Duranda do unifikacji w Kościele Zachodnim w 1596 r.

Pontyfikał Duranda stał się wzorem dla innych redakcji i był używany w samej Kurii Rzymskiej³⁶.

a. Nowej redakcji dokonali Augustinus Patrizzi Piccolomini i Burcharde. Dzieło to ukazało się drukiem w Rzymie w 1485 r. a później wznowiane było kilkakrotnie. Pontyfikał ten zrehabilitowano na polecenie papieża Innocentego VIII (+ 1492), gdyż do tej pory powszechnie był używany pontyfikał Duranda³⁷. Edycja ta nie wprowadza żadnych zmian w samym rycie sakramentu bierzmowania, ale przepisy rubrycystyczne są już bardzo rozwinięte i podają obok szczegółów ubioru i zachowania się biskupa uwagę, że w przemówieniu do kandydatów należy powiedzieć, że tylko biskup jest zwyczajnym szafarzem tego sakramentu; nikt nie może być powtórnie bierzmowany, a kto nie był bierzmowany nie może być opiekunem w czasie bierzmowania, nie może nim być ani ojciec ani matka przyjmującego, ani też żona czy mąż, również ekskomunikowany lub publiczny grzesznik, albo też nie znający prawd wiary chrześcijańskiej, nie może, ani sam przyjmować tego sakramentu, ani kogoś innego przedstawiać do bierzmowania. Dorośli powinni przed bierzmowaniem pójść do spowiedzi, a przynajmniej żałować za grzechy, powinni także pościć. Przez ten sakrament zaciąga się powinowactwo, które jest przeszkodą do małżeństwa. Powinowactwo to rodzi się pomiędzy bierzmującym a bierzmowanym, jego ojcem, matką i podającym. Każdy bierzmowany powinien mieć z sobą czystą przepaskę, którą przewiązuje się głowę i należy ją nosić dopóki olej nie wyschnie lub nie zostanie wytarty. Żaden bierzmowany nie może odejść bez błogosławieństwa, którego udziela biskup na zakończenie obrzędu. Dzieci są podawane do bierzmowania przez swoich opiekunów, a dorośli stawiają swoją prawą nogę na nodze swojego opiekuna. Niewiasta nie może być opiekunem mężczyzny, ani też mężczyzna opiekunem niewiasty, a nikt nie może podawać jak tylko jedną albo dwie osoby³⁸.

³⁶ „A la fin du XIV siecle, Pierre Amiel, éveue de Sinigalia, ancien sacriste d'Urbain V et bibliothecaire de Gregoire XI, marque, dans son Cérémonial, le moment de la messe auquel on doit faire les ordinations „prout in Pontificali Guilelmi Durandi continetur”. Andrieu, jw. s. 19.

³⁷ „Deterruit me, ab hoc opere aliquamdiu tum rei ipsius difficultas, tum maximi Guilelmi Durandis episcopi Mimatensis auctoritas, qui Pontificialem librum quo maxime hoc tempore utuntur antistites editur”. Cyt. za M. Andrieu, jw. s. 20.

³⁸ „Pontifex pueros confirmare volens, paratus supra rochetus, vel si fit religiosus, supra superpellicium, amictu, stola, pluuiiali albi coloris et mitra, accedit ad

Treść i układ modlitw pozostają niezmienione. Zmianie uległa tylko forma, która została skrócona i ostatecznie przyjęła się formuła św. Tomasza z Akwinu (+ 1274): „Signo te signo crucis et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti”, która była używana po dzień dzisiejszy³⁹. Całość obrzędu kończy biskup przemową skierowaną tylko do opiekunów, których poucza o ciężących na nich obowiązkach czuwania nad życiem moralnym swych podopiecznych i nauczania ich modlitw: Wierzę w Boga, Ojczy nasz, Zdrowaś Maryja⁴⁰.

b. Pełna unifikacja ceremonii biskupich nastąpiła już po Soborze Trydenckim, za papieża Klemensa VIII (+ 1605), który wydał poprawiony i ujednolicony pontyfikał dla całego Kościoła. Edycja ta nie wnosi nowych elementów w interesującym nas przedmiocie. Przepisy rubrycystyczne w swej istotnej treści pozostają niezmienione.

Każda z modlitw znajdująca się w Pontificale Romanum Klemensa VIII, była już używana w przeszłości. Edycja ta mocą autorytetu papieskiego przyjęła to, co było w przeszłości w tradycji kościelnej i uznała za obowiązujące. Zestawienie modlitw Pontyfikału Klemensa VIII i ich miejsca w przeszłości przedstawia się następująco:⁴¹

faldistorium ante medium altaris, aut in alio conuenienti loco sibi paratum. Et in eo sedens renibus altari, et facie populo versis, baculum pastorem in sinistra tenens, populum coram se stantem admontet, quod nullus alius, nisi solus episcopus, confirmationis ordinarius minister est.

Nullus confirmatus debet reconfirmari. Nullus qui non sit confirmatus potest esse in confirmatione patrinus, nec pater aut mater, matrinus aut uxor.

Nullus excommunicatus, interdictus, vel grauioribus facinoribus aligatus, aut christianae fidei rudimentus non eductus, ingerat se ad percipiendum hoc sacramentum vel ad tenendum confirmandum. Adulti debent prius confiteri et postea confirmari, vel saltem peccata quae admiserant, dolent. Hoc sacramentum contrahitur spiritualis cognatio impediens matrimonium contrahendum, et dirimens iam contractum, quae cognatio confirmantem et confirmatum illiusque patrem et matrem, ac tenentem non egreditur. Nullus presentet nisi unum aut duos, non plures. Confirmandi deberent esse ieiuni, Confirmatio debent ligari frons et sic manere quousque chrisma deficeret vel extergatur. Proinde unusquique confirmandus portet lineam vittam mundam, cum qua ligetur caput. Nullus confirmatus discedat nisi benedictione accepta, quam Pontifex post omnium confirmationem dabit. Infantes per patrinus ante pontificem chrimale volentem teneantur in brahijs dextris. Adulti vero, seu alij maiores ponant pedem suum super dextrum patrinus sui. Et ideo, neque masculi feminis patrinus, neque feminae masculis matrinae esse deberent”. Pontificalis liber (...) Jacobi de Lucijs et Joannis Burkardii (...). Lyon 1511, k.l.v.

³⁹ N. Jung, „Confirmation dans l’Eglise Occidentale”. W: Dictionnaire de Droit Canonique T. 4, s. 88.

⁴⁰ „Expedita itaque confirmatione, pontifex sedens accepta mitra patrinus et matrinus annunciat, quod instruant filios suos bonis moribus, quod fugiant mala et faciant bona, et doceant eos: Credo in Deum, et Pater noster, et Ave Maria quoniam ad hoc sunt obligati”. Tamże, k. 2 v.

⁴¹ W zestawieniu użyto następujących skrótów:
PR — Pontificale Romanum saeculi XII,
PCR — Pontificale Curiae Romanae saeculi XIII,
DB — Pontificale G. Durandi i Pontificale Burchardi,
PRG — Pontificale Romano-Germanicum.

1. „Spiritus Sanctus (...) vos a peccatis.
Resp.: Amen” PRG PR DB
2. „Adjutorium nostrum...
Domine exaudi...” DB
3. „Dominus vobiscum.
Omnipotens sempiterne Deus qui (...) Propitius aeternam. Resp.: Amen”. PRG PR PCR DB
4. „Signo te (...) Spiritus Sancti. Resp.: Amen.
Pax tecum”.
- a) „Confirmo te (...) Spiritus Sancti.
Resp.: Amen”. PRG
Pax tecum. Resp.: Et cum spiritu tuo.
- b) „Signo (consigno) te (...) Spiritus Sancti. Amen”. Pax tecum. PR PCR
Resp.: Et cum spiritu tuo.
- c) „Signo te (...) Spiritus Sancti, ut replearis eodem Spiritu Sancto et habebas vitam aeternam. Resp.: Amen.
Pax tecum”. DB
5. „Confirma hoc Deus (...) Gloria. Sicut.
Ostende nobis.
Domine exaudi”. DB
- a) „Custodiat vos (...) saeculorum. Amen. PRG
6. „Dominus vobiscum.
Deus qui Apostolis (...) perficiat.
Resp.: Amen”. PRG PR PCR DB
7. „Ecce sic benedicetur (...) Dominum”. PRG PR ⁴² PCR ⁴² DB
8. „Bene † dicat vos Dominus ex Sion (...) et habetis vitam aeternam.
Resp.: Amen”. PRG
- a) „Benedicat vos Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Amen”. PR
- b) „Benedicat te omnipotens Deus Pater (...) Sanctus. Amen”. PCR

⁴² Pontyfikaly te posiadają ten werset, ale na innym miejscu i w zmienionej formie.

Zestawienie powyższe pozwala nam stwierdzić, że wszystkie modlitwy znajdujące się w pontyfikale Klemensa VIII były już używane w przeszłości. Pontificale Romanum Clementis VIII wydany w 1596 roku stał się jedyną i obowiązującą w całym Kościele Zachodnim księgą liturgiczną w uroczystych ceremoniach biskupich.

Papież w swoim liście ogłaszającym nowy pontyfikał, znosi wszystkie dotychczas używane księgi liturgiczne i przestrzega, aby ze starych ksiąg nie przedostawało się nic do ceremonii biskupich⁴³. Sposób odprawiania uroczystych obrzędów został ujednoczony, a wszystkie przywileje lokalne zniesione, dlatego należy wszędzie używać nowego pontyfikału⁴⁴. Zabrania też komukolwiek i cokolwiek zmieniać⁴⁵. Wydania ksiąg drukowanych swymi przepisami rubrycystycznymi wprowadzały wszędzie jednolity zwyczaj.

Pontyfikał Klemensa VIII zamknął rozwój rytów i ceremonii biskupich przez wprowadzenie jednolitego zwyczaju rzymskiego, który został narzucony całemu Kościołowi Łacińskiemu. Z tą chwilą kończy się lokalna twórczość liturgiczna. Biskupi zaczęli wprowadzać nowe księgi liturgiczne, a sam ryt sakramentu bierzmowania pozostał niezmieniony do naszych czasów.

W Kościele Zachodnim istniał więc początkowo zwyczaj udzielania sakramentu bierzmowania łącznie z sakramentem chrztu. Elementami, które da się wyróżnić od samego początku są: włożenie rąk, modlitwa do Ducha Świętego, znaczenie krzyżem czoła i namaszczeniem Krzyżmem św., a na zakończenie udzielano pocałunku pokoju. Szafarzem zwyczajnym

⁴³ „Cumque apud vos paterna hortatione ad hoc maturandum quotidie fere uteremur, re tota tandem ad nos perlata, et in hac quae nunc editur, formam redacta, singulari Dei benignitate (neque enim aliter accipimus) Pontificale Romanum tandem restitum et absolutum est, atque ita ex omni parte dispositum (quod ii etiam, qui negotio ac muneri huic praefuere, confirmarunt) ut nihil ab antiquis Pontificalium codicibus, qui tum in clarioribus Urbis Ecclesiis, tum in nostra Vaticana Bibliotheca, ac denique quibusdam aliis insignibus locis asservantur, alienum aut discrepans irrepserit”. Clemens Pana VIII, Ex quo in Ecclesia Dei. Pontificale Romanum Summorum Pontificum, Mechliniae 1855.

⁴⁴ „Ut autem ipsius operis labor finem eum, ob quem est susceptus, sortiatur, utque posthac in omnibus et singulis Ecclesiis uno eodemque modo caeremoniae et ritus Pontificales observentur; Motu proprio, et ex certa scientia, ac de Apostolicae potestatis plenitudine, omnia et singula Pontificalia in hunc usque diem in quibuscumque terrarum orbis partibus impressa et aprobata, et quibusvis privilegii Apostolicis munita, et decretis ac clausulis aprobata, per paesentem supprimimus, et abolemus, eorumque usum in posterum universis Ecclesiis (...) interdiximus et prohibemus; et hoc nostrum Pontificale sic restitutum et reformatum in omnibus universi terrarum orbis Ecclesiis. Monasteriis, Ordinibus, et locis etiam exemptis si quae unt, recipit et observari praecipimus”. Tamże, loco. cit.

⁴⁵ Statuimus: Pontificale praedictum nullo nuquam tempore in toto, vel in parte mutandum, vel ti aliquid addendum, aut omnio detrahendum esse, ac quascumque personas, quae Pontificalia munera exercere, vel alias, quae in dicto Pontificali continentur, facere aut exequi debent, ad ea peragenda et praestanda, ex hujus Pontificalis praescriptio et ratione, teneri neminemque ex iis, quibus ea exercendi, et faciendi munus impositum est, nisi formulis, quae hoc ipso Pontificali continentur, servatis satisfacere posse. Tamże, loco. cit.

tego sakramentu jest biskup. Elementów istotnych i biskupa jako jedy- nego szafarza bronią wypowiedzi papieży i Ojców Kościoła. Ryt sakra- mentu bierzmowania kształtował się powoli, od istotnych modlitw w ob- rzędach Wielkiej Soboty, aż po rozbudowany samodzielny obrzęd w pon- tyfikałach średniowiecznych. Pełną stabilizację osiągnął ryt tego sakra- mentu w Pontyfikale Duranda. Ujednolicenie rytu rzymskiego przez Du- randa nie stało się jeszcze prawem obowiązującym, dopiero opracowanie i wydanie przez Klemensa VIII Pontificale Romanum i jego rozporządze- nia wprowadzające zamknęły definitywnie rozwój rytu sakramentu bierz- mowania i skasowały zwyczaje lokalne, a na ich miejsce wprowadzono ujednolicony ryt rzymski, jako jedyny i obowiązujący. Reforma liturgi- czna Vaticanum II zajęła się także sakramentem bierzmowania, a Papież Paweł VI 15.VIII.1971 r. Konstytucją Apostolską „Divinae consortium na- turae” zatwierdził i ogłosił nowy ryt tego sakramentu.

EVOLUZIONE DEL RITO DI SACRAMENTO DELLA CONFERMAZIONE NELLA CHIESA OCCIDENTALE FINO AL 1596

Il sacramento di confermazione è noto dai tempi degli Apostoli. Nei primi secoli fu amministrato assieme con il battesimo. Il corso dello sviluppo di cristianesimo si sono formate due tradizioni: l'orientale, che sottolinea l'indisolubilità di rito del battesimo e della confermazione, e l'occidentale, che riserva l'amministrazione di quell'ultimo sacramto al vescovo. Il primo rito di confermazione si trova tramandoci da San Ippolito nella sua Traditio Apostolorum. Poi lo troviamo anche nel Sacramentario Gelasiano (VIII sec.). Il Pontificale Romano-Germanicum (sec. IX) lo divide in tre parti: a) la preghiera d'istruzione, che invoca i doni dello Spirito Santo, b) l'unzione della fronte con la cresima ad il bacio della pace, c) i versi e le preghiere finali. La piena stabilizzazione del rito di confermazione comincia dal Pontificale di G. Durando (sec. XIII), e fu stampato per la prima volta nel Pontificale del 1485. In quest'ultima edizione fu adottata la formula di San Tommaso d'Aquino. L'unificazione definitiva del rito di detto sacramento si trova nel Pontificale di Clemente VIII del 1596, e in tal forma era in uso fino alla riforma di Paolo VI nel 1971.